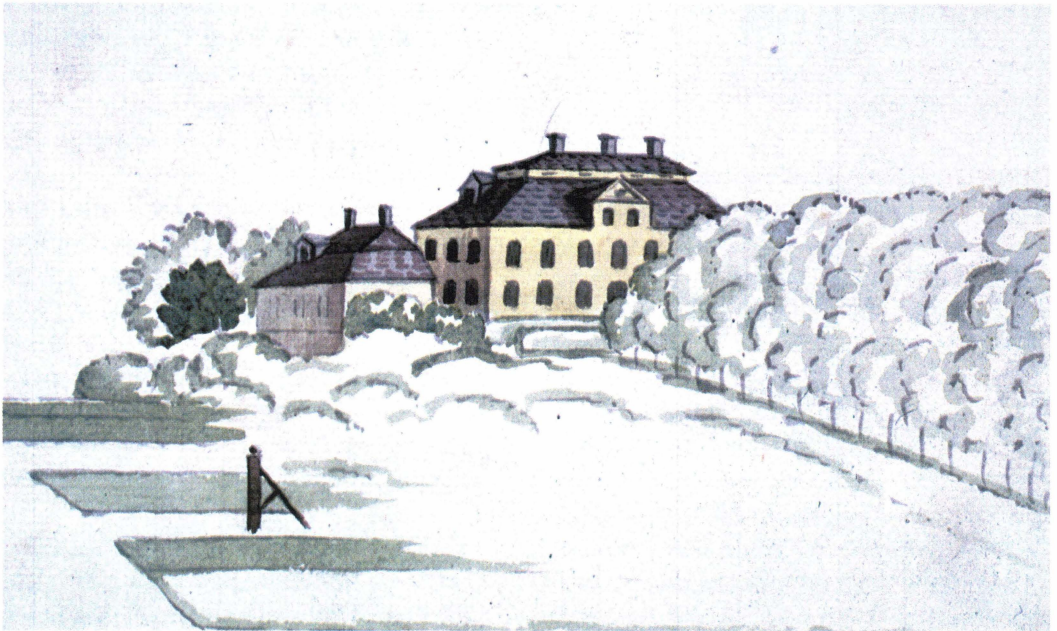

Fruar på Frötuna

INGVAR ERIKSSON

Den enda kända avbildningen av Frötuna före branden 1840 utfördes 1804 av Johan Gustaf Härstedt (1756–1820), sekreterare vid landskansliet i Uppsala. Den pompiga stenbyggnaden hade uppförts av Johan Gyllenkrok på 1740-talet. Bild- och kartavdelningen, UUB.

Frötuna i Rasbo socken var känt som ett stort frälsegods redan på 1300-talet och har alltsedan dess tillhört adliga familjer. Flera av ägarna har varit bemärkta herrar och kända över landet. Även om godset utåt sett varit mäktigt och stabilt, har personliga tragedier utspelats bland ägarfamiljerna.

Här följer två berättelser om märkliga kvinnoöden på Frötuna. Det handlar i båda fallen om kärlek; i det ena passionerad kärlek, i det andra avsaknad av kärlek. Fruarna var Catharina von der Lühe (1617–1675) och Johanna Cederström (1721–1795).

Fru Catharina

Kring år 1600 ägdes Frötuna av släkten Kyle. Där föddes för snart 400 år sedan Hans Kyle. I sin ungdom tillhörde han Gustav II Adolfs hov men slog sig snart in på den militära banan, blev fänrik 1623 och avancerade sedan snabbt och var överstelöjtnant redan vid 22 års ålder.

Han gifte sig 1626 med Vendela Skytte, dotter till en av dåtidens mest betydelsefulla ämbetsmän och politiker, Johan Skytte (som ju gett namn åt Skytteanum). Vendela var bekant för sin skönhet men också för sin begåvning och lärdom; hon talade latin, tyska och franska flytande och förstod grekiska. Strax efter giftermålet deltog Hans Kyle i Gustav II Adolfs invasion av Polen.

Paret Kyle-Skytte hann få tre döttrar innan Vendela avled drygt tjugo år gammal i pest 1629. Hon ligger begravd bredvid sin far i Uppsala domkyrka.

1631 blev Hans Kyle överste för Österbottens regemente som avseglade från Finland till Stralsund där det deltog i strid och i blockaden av Rostock och Wismar vid tyska Östersjökusten. När regementet slog sig ned i och omkring Wismar – där regementet kom att utgöra garnison – lärde Kyle känna en mycket vacker 16-årig adelskvinna, Catharina von der Lühe, och mitt under pågående krig gifte de sig. Catharina följde sedan sin man i fält. Kyle var regementschef i Tyskland i sammanlagt elva år innan han 1642 utnämndes till landshövding i Vasa län i Finland som ju då tillhörde det svenska riket.

1635 övertog Kyle Frötuna efter sina föräldrar. Han ägde även Harg och flera stora gårdar i Östergötland, och godsens skötsel av förvaltare. Nu bosatte sig hela familjen på Frötuna. Kyles nya tjänst innebar emellertid att han i långa perioder befann sig långt borta från gården, men hustru Catharina, som stannade kvar på Frötuna, kunde ha god kontroll över godsens skötsel.

Hans Kyle hamnade alltså i Vasa län. Närmaste grannlän norr därom är Uleåborgs län i höjd med trakterna kring Luleå på den svenska sidan. Här blev 1644 Erik Soop, en 31-årig ogift adelsman, utnämnd till landshövding.

Kyle och Soop umgicks ibland fastän avståndet mellan Vasa och Uleåborg var ganska stort. Till landshövdingarnas uppgifter hörde att se till att skatterna drevs in, att mönstra nya soldater och att ta emot klagomål från den fattiga allmogen. Kyle och Soop hade mycket att diskutera, de utbytte erfarenheter med varandra och blev goda vänner.

Förmodligen drabbades dock Erik Soop av lappsjuka, för redan efter fyra år begärde han och fick avsked från sin tjänst. I och med att Soop fick avsked, blev Hans Kyle landshövding även över Uleåborgs län. Han hade alltså ansvar för ett mycket stort område och hade svårt att få ledigt för hemresa. De båda herrarna kom överens om att Erik Soop skulle få arrendera jordbruken på Frötuna, Harg och på östgötagodsen.

Soop lämnade Uleåborg i april 1648 och skyndade ned till godsen för att instruera sina bönder. När han kom till Frötuna, där Catharina von der Lühe residerade, märkte folk snart att han gärna stannade där ofta och länge. Efter en tid började man tissla och tassla om Soopen och fru Catharina och rykten kom i svaj. Och en vacker dag kunde alla se att fru Catharina var gravid. Och sin man godsägaren hade hon inte träffat på ett års tid. Äktenskapsbrott betraktades vid den här tiden som en kriminell handling och båda parter kunde få hårda straff. Men ingen, inte ens kyrkans män, vågade stöta sig med ståndspersoner och

*Slikten Kyles vapen i Rasbo kyrka.
Foto Upplandsmuseet.*

anmäla saken för konsistoriet i Uppsala. En vacker dag nedkom fru Catharina med en dotter.

Hur Hans Kyle reagerade när han fick höra nyheten om sin hustru och Erik Soop vet vi inte. Förmodligen var det en blandning av ilska, brustna illusioner och känsla av förnedring.

Nu handlade han snabbt. Han skrev till drottning Kristina och begärde avsked som landshövding. Vidare skickade han in en stämning på Erik Soop och hustru Catharina till Svea hovrätt, som ju avgjorde tvister mellan adelspersoner. I sin anmälan skrev han:

Erik Soop har tillfogat mig och mina många små barn den allra största vanheder, i det att han genom djävulens tillskyndan har förlett min före detta hustru, och han förmedelst hordomslast och lättfärdighet varit det instrument som sönderslitit och förbrutit det äktenskapsförbund och löfte, som hon har givit Gud och mig. Därför begär jag underdånigt hos den kungliga Hovrätten, i anseende till denna deras lastfärdiga och kriminellt begångna gärning, att de bägge måtte stämmas inför hovrätten att undfå det straff som de bägge har högt förtjänat.

Kyle skrev även ett brev till ärkebiskopen och domkapitlet med en begäran att han genast måtte få skiljas från sin fru.

Vid denna tid var det kyrkan som avgjorde om man skulle få skilsmässa eller inte, men få ansökningar beviljades. I december 1650 diskuterades Hans Kyles ansökan i konsistoriet i Uppsala där ärkebiskop Lars Stigzelius var ordförande. Ärkebiskopen ansåg sig inte kunna bevilja skilsmässa eftersom ännu ingen dom hade fallit i Svea hovrätt.

Då framträdde kyrkoherde Petrus Enstadius från Rasbo som var närvaran-

de i domkapitlet på Kyles vägnar. Han hade flera argument som stärkte Kyles begäran om skilsmässa: för det första väntade Kyle förnämt folk till sig instundande julhelg, och han kunde förden skull inte ha fru Catharina kvar på gården. För det andra hade han nu ingen som han kunde anförtro sina barn åt utan behövde skaffa någon som skötte dem. För det tredje väntade han dagligen på drottningens brev med befallning att resa till sitt landshövdingedöme och installera en annan landshövding i sitt ställe. Och för det fjärde har han anmärkt hos presidenten för hovrätten att det har dröjt alltför länge med domen, så att han nu blivit tvungen att vända sig till domkapitlet för att få skilsmässa.

Konsistoriet beslöt att gå på Enstadius linje och beviljade därför Kyle och fru Catharina skilsmässa. Vidare sa man att Kyle kunde när han behagade gifta om sig men att fru Catharina inte fick gifta om sig förrän konsistoriet hade godkänt detta.

Efter att i åtta år varit gårdsfru på Frötuna måste fru Catharina nu lämna gården, och hon fick inte behålla något av sina åtta barn.

Kort tid efter skilsmässan gifte Hans Kyle om sig med en Maria Ribbing i Stockholm.

Ett halvår senare, i juli 1651, dömdes Erik Soop av Svea hovrätt att böta 1000 daler silvermynt och fru Catharina 80 daler silvermynt för sin olovliga bebländelse, som det hette.

Nu väntade emellertid Catharina återigen barn. Paret måste nu på ett eller annat sätt se till att de blev lagligt gifta. Erik Soop lyckades övertala en präst i Värmland, där Soop hade sina egna gods, att viga de två. Men hovrätten menade att så fick det inte gå till, de hade inte rätt att gifta sig förrän ärkebiskopen gett sitt tillstånd. Hovrätten klagade därför hos drottning Kristina. I sitt svar till hovrätten skrev hon i december 1651 att

Erik Soop ännu framhärdar i samma synd under äktenskaps namn. Vi förmodar, att inget konsistorium, än mindre någon enskild prästman, skall ha understått sig att bevilja detta. I så fall får det komma på dess eller dens ansvar, som således har missbrukat sitt ämbete. Ty är härmed Vår nådiga vilja och befallning, att ni i denna sak statuerar och dömer som ni finner skäl och sakens grovhet det fordrar.

Tre månader senare dömde hovrätten Erik Soop och Catharina von der Lühe "för deras förargliga exempel och sammanlevnad att vika fäderneslandet in perpetuum och före den 1 september". De blev alltså landsförvisade på livstid.

Den där stackars prästen som begått tjänstefel och vigt dem förklarade för sin biskop att

jag var driven av Erik Soops och fru von der Lühes trägna begäran och många tårar och har funnit för gott och nödigt att de måtte bli tillåtna att bygga äktenskap tillsammans.

Efter hovrättens dom om landsförvisning på grund av hemligt och lagvidrigt giftermål hade kyrkans högsta ämbete att fatta ännu ett svårt beslut. Fru Catharina hade nämligen som en trofast kristen medborgare anhållit om att få kyrktas, dvs. återupptas i sin församling efter förlossningen. Men i domkapitlet kom man till den uppfattningen att fru Catharina inte fick intas i kyrkan som en äkta hustru. Men hon hade ju å andra sidan haft för avsikt att gifta sig, därför kunde hon inte heller intas som en simpel löskona. Något ytterligare alternativ existerade då inte i kyrkans högsta domstol.

Erik Soop och Catharina von der Lühe lämnade landet och reste till Tyskland. Efter ansökan i Svea hovrätt fick emellertid paret efter drygt ett år i utlandet tillåtelse att återvända till Sverige men beordrades att hålla sig på Erik Soops gods i Värmland. Där bosatte sig Soop och fru Catharina och där levde de med de åtta barn de så småningom fick tillsammans.

Så gestaltade sig ödet för en av Frötunas fruar.

Fru Johanna

Johanna Cederström föddes 1721. Hennes far, Sven Cederström, var adlad och ansågs förmögen. Förutom Jälla i Vaksala, där familjen oftast bodde, ägde han två säterier i Rasbo. Han hade också

ärvt det stora bruket i Ockelbo. Sven Cederström tjänstgjorde vid hovet i Stockholm som kammarherre hos kung Fredrik.

Vid 23 års ålder, i december 1744, stod Johanna Cederström brud i Vaksala kyrka. Brudgummen var Johan Gyllenkrok, en man av börd och ägare till Frötuna som han ärvt efter sin far. Det omfattade då drygt tjugo mantal, det fanns fem kvarnar och ett tegelbruk. Gyllenkrok hade dittills varit överjägmästare i Västmanland, men nu begärde han avsked för att kunna ägna sig åt godset. När han avgick fick han heders titeln hovjägmästare. Han lät nu bygga en ståtlig herrgård i tegel med 14 rum och flyglar.

Efter bröllopsmiddagen for de nygifta till Frötuna. Påföljande dag packades Johannas hemgift upp. Men det blev en stor besvikelse. Där fanns bara en säng och sex stolar, två par lakan och litet vardagskläder. Och i ett kuvert låg fyra gulddukater.

– Dina föräldrar har förolämpat mig, sa Gyllenkrok till hustrun. Hemgiften ska stå i proportion till brudgummens rang. Det här är mindre än vad bondflickor får med sig när de gifter sig. Jag har haft många betjänt som slutat sin tjänst här på Frötuna som jag belönat med ett kuvert och fyra dukater eller till och med ännu mera.

Johan Gyllenkrok retade upp sig, och hans tjat om den usla hemgiften förstörde nästan stämningen under den kom-

mande julhelgen. Alltsedan bröllopet hade Johanna varit på gott humör, men mellan jul och nyår började hon bli sorgsen och grät ofta. Föräldrarnas nesliga sätt mot henne gjorde henne ledsen.

Johan Gyllenkrok kunde inte smälta att han blivit förolämpad av sina svärföräldrar. Han besökte dem i Stockholm men var då litet oartig och blev närmast avvisad från det cederströmska huset. Tre månader efter bröllopet skickade han ett brev till Sven Cederström:

Svärfars hårda yttranden, som av hederligt folk uppfattas som ovanligt uppförande emot mig och min fru, forcerar mig till det jag eljest tänkt att stillatigande dölja, nämligen att jag inte finner mig nöjd i svärfars hus i anseende till husets levnadsart som hos allom är förhatlig och välbekant. Den sorg som min hustru känner över att hon hos sina föräldrar ej med mer kärlek är ansedd än att allenast heta ”dess enda och kära dotter” – som svärfar skriver – fräter henne till döden. Jag har ju anledning att falla i förundran över detta, liksom också över att mina svärföräldrar vid min senaste vistelse i Stockholm själva spritt ut, att de mer än hederligt givit bort sin dotter.

Förhållandet mellan svärföräldrarna och Johan Gyllenkrok hade dittills varit avvaktande men blev efter det här brevet isande kallt.

Johan Gyllenkrok besökte regelbundet riksdagen. Han var ofta där en eller två veckor i sträck och rörde sig bland

riksdagsadeln. När han återvände till Frötuna krävde han att hustrun skulle vara hemma. Då han reste bort visste hon naturligtvis aldrig när han skulle behaga komma hem igen.

Johanna Cederström väntade nu barn. Men egentligen kände hon att hon vantrivdes i äktenskapet. Hon hade ju inte blivit tillfrågad om hon ville gifta sig, det hade avgjorts av hennes far och Gyllenkrok. Catharina Loo, som var hushållerska på Frötuna och gift med inspektorn där, Carl Hellenberg, hade tröstat henne med att kärleken brukar komma med åren.

Vantrivseln förändrade Johannas grundstämning. Hon blev alltmer sur och tvär mot sin man. Med fru Loo kunde hon ibland skratta och vara glad, men så snart hennes make visade sig blev hon som en omvänd hand. Samma misshumör visade hon också mot sin svärmor som ibland reste upp till Frötuna. Johanna var ständigt ledsen och grät ofta.

I september 1745 födde Johanna Cederström en son på Frötuna som senare döptes till Johan Georg. Johannas svärmor, Catharina Cedercreutz, hade rest upp från Sörmland för att bistå sin svärdotter och stannade i två månader på Frötuna. Emellertid blev förhållandet mellan Johanna och svärmor allt mera spant, svärmor ville bestämma och Johanna blev allt surare och grinigare. Fru Cedercreutz kunde inte tolerera Johannas ständigt tvärra uppträdande utan hon packade ihop

*Släkten Gyllenkroks vapen i Rasbo kyrka.
Foto Upplandsmuseet*

sina saker och for tillbaka till Sörmland. Strax därpå följde Gyllenkrok efter.

Johan Gyllenkrok och hans mor kunde nu i lugn och ro och under flera veckors tid diskutera situationen i hans familj. Svärmor var irriterad på Johanna till den grad att hon ifrågasatte om Johanna Cederström verkligen passade som fru till hennes son. Hon ville helst bli av med henne och skilja henne från Gyllenkrok, och efter en tid skrev hon ett brev till Johanna där hon på ett hovsamt sätt bad henne flytta från Frötuna hem till sina föräldrar.

Johanna Cederström förstod mycket väl vad svärmormen hade i tankarna. Johanna ville nu diskutera innehållet i brevet med sina föräldrar. Hennes far var fortfarande i Stockholm men modern vistades i Ockelbo. Johanna packade, lämnade Frötuna och reste upp mot Gästrikland till sin mor.

Efter tio dagar dök emellertid även fru Cedercreutz upp i Ockelbo. Hon hade trots sin höga ålder rest ända från Sörmland för att försöka påverka den cederströmska familjen att ge sin dotter en hederlig hemgift. Hon blev emellertid ganska bryskt bemött av Johannas mor, och någon ytterligare hemgift kunde inte komma in fråga. Fru Cedercreutz fick efter några dagar återvända med oförrättat ärende.

Någon vecka senare fick Johanna Cederström ett brev från sin man. Gyllenkrok ansåg att Johanna brutit äktenskapet genom att resa till Ockelbo.

Jag borde med tanke på ett brutet äktenskap av äkta hjärtelag kunna be dig vara välkommen hem igen. Men det beklagar jag mig icke kunna göra i anseende till din egen svåra och obekväma levnadsart och sura och trumpna miner. Dessutom kan jag ej hjärtligen önska din hemkomst av den orsaken att när jag ser dig, påminns jag om dina föräldrars hårda bemötande.

Det talas med åtlöje bland främmande om den stora hemgiften. Likväl vet du själv att du vid din ankomst hit inte ens ägde en bön-

eller psalmbok. Jag måste strax efter bröllopet hjälpa dig med vardagskläder och sedermera har ju min mor dragit försorg om barnkläder. Fastän det var vinter när du kom hit hade du ju inte så mycket som en fotpåse eller fäll. Men här har du aldrig ägt en lapp, än mindre någon hel klänning.

Ett helt år har jag plågats av hårda och oskäligen svärföräldrar och dagligen sett en sur och mulen hustru. Som jag icke ser mig kunna leva med dig i den sämja och enighet, som jag beflitat mig om, så lämnar jag dig friheten att stanna kvar i Ockelbo.

Trots att Johan Gyllenkrok bemött sin hustru så hårt, reste hon i slutet av januari hem till Frötuna och försökte beveka honom. Sedan hon lovat att inte resa ifrån honom, gick Johan med på att hon skulle få stanna.

Livet återvände långsamt till det normala på Frötuna. Man levde ett stilla lantliv där vardagens plikter varvades med visiter och middagar. Än var man på middag hos lagmannen von Post på Årby eller hos kaptan Leijel i Kölinge, än var man bjuden till löjtnant Örnflyckt på Österberga, till herrskapet Plaan på Hallkved eller till grevinnan Stenbock och hennes man majoren Lillie på Älvgärde.

Bland gårdsfolket började det ryktas att fru Johanna inte riktigt förstod sig på att uppträda som en förnäm dam. Som när hon reste på visit till grevinnan Stenbock på Älvgärde i vardagskläder. Eller när hon i ilska gick och gömde sig,

ena gången i rovkällaren, andra gången på vinden, så att folk fick gå och leta efter henne. Men än så länge hade inte ryktena nått utanför Frötuna. Det var först sedan Johanna ordnat med dans som talet spred sig om den märkliga husfrun på Frötuna.

Våren 1746 flyttade inspektör Hellenberg och Catharina Loo in i den nybyggda fogdekammaren på Frötuna. Det ville Johanna fira genom att roa gårdsfolket. Den dagen ställde hon till med dans i barnkammaren. Det tyckte hon gick för sig eftersom hennes man var i Stockholm. Folk dansade till Jan Erssons nyckelharpa. Johanna klädde ut huspigana Cathrina i ett livré som tillhörde en av drängarna, och sedan bjöd hon henne på öl och brännvin så att Cathrina blev berusad, vilket Johanna blev barnsligt förtjust över. Sedan hade pigan gått ned i Hellenbergs kammare där hon bjöds på ännu mera sprit. När hon började må illa, leddes hon ut till brygghuset där hon kräktes på livrét. Hon var nu så berusad att de måste bära henne upp i barnkammaren där hon hade sin säng. Sedan hon sovit ruset av sig steg hon upp och började dansa igen. De andra pigorna förebrådde henne att hon burit sig så illa åt och supit sig full. Men Johanna förbjöd dem att förebrå henne något. Dagen därpå fick Cathrina såpa av fru Cederström för att tvätta livrét.

Vid pingsttiden ställde frun återigen till med dans för folket. Hon dansade själv med de flesta bonddrängarna. Smeden Lundgren blev två gånger uppjuden av

Johanna men ville inte dansa. Senare blev det långdans där man sprang ut och in genom herrskapets rum. Lundgren blev nu befalld att följa med upp i barnkammaren men deltog inte i långdansen utan tittade endast på.

–Sådant tok vill jag inte vara med om, sa han.

Under midsommarhelgen var Gyllenkrok åter bortrest, och då ställde Johanna ånyo till med dans. Jan Ersson spelade menuetter, polskor och långdans i herrskapets stora sal och dansen pågick i flera timmar. Johanna dansade med husjungfrun och pigorna. Plötsligt öppnade drängen Erik salsdörren och talade om att herr hovjägmästaren hade kommit hem. Frun befallde då att genast släcka alla ljus och att alla skulle gå till sitt.

Ryktet om danserna på Frötuna spred sig snabbt i socknen. Snart visste alla hur det gick till på herrgården.

–Jag har hört mycket talas om Frötundansen, sa komministerfrun. Kan det vara kristligt av herrskapsfolk att bete sig på det viset?

Vid ett annat tillfälle ville fru Johanna skoja litet extra med tjänstefolket. På natten bultade hon på dörren till pigkammaren. Pigan Brita Rosenberg hade då tänt ett ljus och gått in till fru Johanna.

–Hur mycket är klockan? frågade Johanna.

–Inte mer än fyra, sa Brita.

Johanna befallde henne då att gå och lägga sig brevid Johanna i en annan

säng. Framåt morgonen hade barnpigan Cathrina undrat vart Brita tagit vägen. Hon bultade på fruns dörr och frågade efter Brita.

—Hon är i varje fall inte här inne, ljög Johanna. Leta efter henne runt om på gården.

Cathrina letade men kunde inte hitta Brita utan återkom till husfrun och ville bli insläppt i hennes kammare. Under tiden hade Johanna sagt åt Brita att gömma sig bakom sängen. Johanna steg upp för att hjälpa till med letandet, och Brita blev lämnad ensam där med order att stanna kvar tills det blev dager. Då återkom Johanna och bad Brita följa med. Hon förklarade för Brita hur hon ville skoja med folket.

Johanna sa åt Brita att när hennes kamrater så småningom skulle hitta henne, skulle hon säga att ett spöke stått vid dörren till fruns kammare och ropat till Brita att följa med. Brita hade blivit ledd av spöket till en kammare i stora stenhuset, där hon blev kvarhållen till gryningen. När man någon timma senare fann Brita, hade hon berättat hela historien om spöket.

Ryktet om spökeriet på Frötuna hade sedan spritt sig så långt, att när Brita senare tog tjänst i Tensta socken så visste folk om detta. Brita hade då talat om hur det låg till och att hela historien var upp-diktad.

När Johan Gyllenkrok fick kännedom om danserna och spökeriet blev han

rasande. Han ansåg att hustruns tilltag hade skadat hans anseende i bygden.

Johanna Cederström var åter gravid, och nedkomsten beräknades bli sent på hösten 1746. I mitten av november reste Johanna till Jälla där hon två veckor senare födde ytterligare en son.

Några dagar efter jul ville Johanna gå i kyrkan och åter tas upp i församlingen efter förlossningen. Hon skrev ett brev till sin man och bad honom resa till Jälla med häst och släde och hämta barnet och amman, själv skulle hon resa i egen släde. Hon meddelade honom att hon samma dag skulle kyrktas och ville därefter resa till Frötuna.

Gyllenkrok reste i sällskap med smeden Lundgren till Jälla. Lundgren hörde när hans husbonde svor över sin fru och bedyrade att hon aldrig mer skulle komma i hans hus. Lundgren fann detta uttalande märkligt och inte så lite omänskligt.

—Käre min vän, får jag resa hem till Frötuna igen? frågade Johanna Cederström upprepade gånger.

—Tage mig djävulen om det sker, röt Gyllenkrok. Jag reser nu bort till riksdagen, och då låser jag igen mina rum, så att inte en katt skall slippa in, än mindre du.

Johanna Cederström fick alltså inte återvända till Frötuna. Hon bad sin man flera gånger, både muntligen och skriftligen, att få komma tillbaka men blev konsekvent nekad. Johanna blev kvar på Jälla.

Herrskapets levnadssätt blev nu ett allmänt samtalsämne i bygden. Det diskuterades ingående vem som mest bar skulden till separationen. Somliga höll på den ena parten, somliga på den andra. Visst hade frun betett sig märkligt, försökt inbilla folk att det fanns spöken på Frötuna och ställt till med dans i herrskapsrummen, men maken hade å andra sidan visat en omänsklig hårdhet som vägrat ta tillbaka sin hustru. Prästerskapet ansåg att separationen var okristlig, den obehöriga och egenvilliga skillnaden till säng och säte var ett brott mot gällande lag. Men respekten för adliga ståndspersoner gjorde att ingen präst vågade eller ville föra saken till domkapitlet.

Först efter ett par månader träffades Johanna Cederström och Johan Gyllenkrok. Det var i samband med en gemensam sorg. Den yngste sonen, Nils Gustaf, avled vid två månaders ålder och begravdes på Rasbo kyrkogård.

Ett år efter separationen, vid nyår 1748, reste Johanna till Frötuna tillsammans med en vännina, professorskan Burman från Uppsala, för att övertala sin man att få förenas med honom igen. Gyllenkrok svarade nej trots att hon flera gånger upprepade sin begäran. Till slut reste sig Johanna, gick fram till maken och satte sig i hans knä. Gråtande bad hon att få stanna hos honom.

–Se hur släter hon är nu, sa Gyllenkrok. När jag ser dig så påminner jag mig dina föräldrar.

–Ska jag få lida för mina föräldrars skull? frågade Johanna. För att behaga dig vill jag hellre avhålla mig ifrån deras sällskap och ständigt vara hos dig.

–Förr hade det kunnat ske, men tag mig tusan om det nu sker mera, svarade Gyllenkrok.

Då undrade fru Burman: –Kunde inte herr Gyllenkrok ta tillbaka sin fru?

–Om jag gjorde det, skulle hela mitt hus och allt mitt husfolk bli förstört, svarade han.

Ju längre tiden gick, desto mer angelägen blev Johan Gyllenkrok att avsluta det äktenskap som inte längre var kärleksfullt. Han närmade sig snart de femtio, och han tänkte på sin ålderdom. Skulle han falla ifrån, skulle hans tillgångar delas mellan sonen och hustrun. Visserligen skulle hon inte ärva så mycket som sonen, men tanken gnagde honom. Han var lagligt vigd vid hustrun, på lagligt sätt måste han få ett slut på äktenskapet. Så resonerade både han själv och hans mor.

År 1750 ansökte Gyllenkrok i Svea hovrätt om laglig upplösning av äktenskapet. Han var väl medveten om att skilsmässa var ovanligt vid denna tid och att det krävdes sakliga bevis. Hovrätten fann emellertid att hela affären var alltför vidlyftig för att avgöras i denna instans, först skulle saken prövas både i konsistoriet och vid urtima ting på hemorten.

Hovrättens utslag var ett bakslag för honom. Det betydde att saken skulle bli offentlig. Visserligen pratades det bland folk om familjeförhållandena på Frötuna, och hans rykte var inte så litet skamfilat, men att dra det inför offentligheten hade han hoppats slippa. Han stålsatte sig emellertid och var fast besluten att driva saken tills han äntligen kunde få ett slut på äktenskapet.

I december 1750 stod Johan Gyllenkrok och Johanna Cederström till svars inför domkapitlet. Johanna erkände att hon felat i äktenskapet. Hon ville att allt skulle vara glömt och att hon kunde få återförenas med sin make.

Konsistoriets talman var ärkebiskopen. Han framhöll att med hänsyn till att fru Cederström nu önskade och begärde en återförening med sin man vore det vackert och kristligt, om herr Gyllenkrok kunde bekväma sig till att låta ingå förening med sin fru.

Gyllenkrok vägrade emellertid. Han framhöll att hans rykte hos allmänheten skulle komma att bli lidande av ett sådant steg.

Konsistoriet ansåg sig inte kunna påverka Gyllenkrok utan remitterade ärendet till världslig rätt. Det blev så småningom rättegång vid Rasbo häradsrätt i tre olika omgångar. Ärendet kom dock aldrig att avslutas, och i fortsättningen levde de separerade, hon i Ockelbo och han på Frötuna, tills döden skiljde dem åt.

År 1764 avled Johan Gyllenkrok, 60 år gammal. Paret hade då levat åtskilda i 18 år utan möjlighet för någon av dem att ingå nytt äktenskap.

På sin dödsbädd hade Johan Gyllenkrok låtit kalla hem sin son Johan Georg som höll på att utbilda sig till officer. Johan Georg hann träffa sin far, men denne avled några dagar senare.

Johan Georg hade några dagar innan fyllt nitton men var fortfarande omyndig. Det skulle dröja ytterligare två år innan han uppnått myndighetsåldern. Omedelbart efter faderns död utsågs därför en förmyndare, och valet föll på assessorn vid hovrätten Sven Westerman. Johan Georg hade underrättat sin mor om faderns sjukdom och död och bett henne komma till Frötuna med det snaraste.

Några dagar senare anlände Johanna till Frötuna och underhandlingarna med Westerman kunde börja. Hennes önskan var att få bosätta sig på säteriet Grän, som tillhörde Frötunagodset, och erhålla ett årligt understöd från sin son mot att hon avstod alla övriga anspråk på sin makes bo. Westerman ansåg det vara ett rimligt bud. Hon skulle förutom nyttjanderätten till Grän få en årlig summa av tiotusen daler av sin son.

Sonen Johan Georg Gyllenkrok övertog alltså hela Frötuna. Han fortsatte sin militära utbildning och blev adjutant vid Livregementet till häst. Emellertid insjuknade han i smittkoppor i oktober 1766, en sjukdom med mycket hög dödlighet.

Han hann skriva sitt testamente innan han avled kort tid därefter 21 år gammal. Han hade då ägt Frötuna endast i två år.

Den nya ägaren till Frötuna blev genom bakarv Johan Georgs farmor Catharina Cedercreutz, Johannas avskydda svärmor. Svärmor var vid det här laget en mycket gammal kvinna, 94 år, och hon lät även i fortsättningen assessor Westerman sköta affärerna och det uppkomna arvet. Vid arvsskiftet efter sonen Johan Georg fick Johanna Cederström i februari 1767 Grän och Sämjesta säterier och dessutom 120.000 daler. Johanna flyttade då in på Grän.

Johanna Cederström var nu en ganska rik änka. Hon var 46 år och förmodligen fortfarande attraktiv på äktenskapsmarknaden. Och det dröjde inte länge förrän en friare infann sig. Det var en 44-årig finsk adelsman, Johan von Kothen, som nyligen hade blivit kammarherre vid hovet. Han var änkeman och var förmodligen en mycket charmerande herre, och von Kothen och Johanna Cederström gifte sig i augusti 1767.

Johan von Kothen hade stora planer. Johannas far, Sven Cederström, hade nämligen avlidit och Johanna ärvde 250.000 daler efter honom.

Vad skulle man göra med alla pengar? Jo, förutom de 120.000 daler hon tidigare fått skulle det bara fattas 36.000 daler för att köpa tillbaka hela Frötuna. Johannas gamla svärmor hade nämligen också dött

och arvingarna ville sälja Frötuna. Von Kothen tog ett lån, och i juni 1768 är von Kothen och Johanna Cederström nya ägare till Frötuna. De flyttar dit och bor där några år.

Är det inte ett märkligt öde att Johanna Cederström först blir husfru på Frötuna, sedan mer eller mindre avhyst därifrån till ett fattigt och eländigt liv, för att därefter köpa hela Frötuna tjugo år senare för nästan helt egna pengar?

Vad Johanna Cederström inte visste när hon gifte om sig var att hennes nye man var en riktig sol-och-vårare. Ofta for han till Stockholm, söp och levde rullan och spelade bort alla pengar. Det var först efter några års äktenskap som detta stod klart för Johanna. Von Kothen hade då under flera års tid tagit det ena lånet efter det andra och in-tecknat hela Frötuna utan att Johanna visste om det. Nu började kreditorerna bli otåliga och det talades om konkurs.

I det läget rådfrågade Johanna Cederström en jurist. I början av 1772 begärde hon i Svea hovrätt boskillnad från sin man. Några månader senare sökte hon offentlig stämning på honom och hans kreditorer i Svea hovrätt med krav på att inte bara de fastigheter som hon ägde som arvegods utan också hela Frötuna skulle befrias från alla anspråk från borgenärerna vilkas fordringar hon aldrig godkände.

Hovrätten beslöt att godkänna hennes krav på offentlig stämning. Eftersom gården var helt in-tecknad beordrade

KAMMARHERRE
 von KOTHENS ENKEFRU
 JOHANNA ELISABET CEDERSTRÖM
 FÖDD 1721
 DÖD PÅ GRÅNS SETERIE
 D. 18 JANUARI
 I EN ÅLDER AF 74 ÅR

Om man vandrar på kyrkogården i Rasbo kan man i det nordöstra hörnet finna en flat gravsten med texten.

hovrätten försäljning av Frötuna. Strax före julen 1772 uppsattes på offentliga platser i Uppsala en kungörelse där man kunde läsa:

Frötuna säteri kommer tillika med 25 torp genom offentligt utrop till den mestbjudande att försäljas den 17:e nästkommande mars på Landskansliet i Uppsala, vilket härmed allmänligen kungöres.

Den 17 mars 1773 hölls auktionen. Många hade infunnit sig, de flesta av nyfikenhet, andra för att bjuda. Utgångsbudet var 404.000 daler, åtskilliga höjde budet men slutligen bjöd en kamrer Wesström 473.000 daler, och då inga ytterligare bud kom, blev budet klubbat. Därefter tillkännagav Wesström att detta bud gjorts av hovmarskalken Charles De Geer på Leufsta.

Johanna Cederström och Johan von Kothén levde åtskilda, hon på Grän och han i Åbo, dit han återvänt. Han avled där några år senare och från 1776 var Johanna Cederström ånyo änka.

Johanna Cederström levde formellt som gift i sammanlagt fyrtio år men sammanlevde endast i fem år med sina två män.

Källor och litteratur

Källor

Riksarkivet

Svea hovrätts arkiv 1650–53, 1750

Krigsarkivet

Rullor 1633–1641

Krigskollegiets registratur 1637–1641

ULA

Uppsala domkapitel 1650–52, 1750–51

Uppsala länsstyrelse: kansliet 1772

Rasbo häradsrätts arkiv 1750–52

Litteratur

Elgenstierna, G. Den introducerade svenska adelns ättartavlor (1925–36)

Sveriges krig 1611–1632 (Generalstabens)

Ingvar Eriksson är pensionerad docent i kirurgi vid Uppsala universitet och har under senaste decenniet utgivit skrifter i historia och lokalhistoria.